

Havainnot

Kalajas, enojas: erään johtimen etymologiasta

Lauri Hakulisen käsikirjassa Suomen kielen rakenne ja kehitys (4. p. 1979) sivulla 150 mainitaan vain murteissa esiintyvä, kollektiivisubstantiiveja muodostava johdin *-jas/-jäs* (gen. *-jahan/-jähän*)¹ ja siitä seuraavat esimerkit: *kalajas*, gen. *kalajahan* 'kalanpyyntöväki' (vrt. Karjalan kielen sanakirja II s. 26) ja *enojas* 'Enon pitäjän väki'. Lisäesimerkkejä ja yksityiskohtaisia tietoja johtimen levikistä (itäiset savolaismurteet, eteläkarjala, viena) on esittänyt Pertti Virtaranta (Verba docent, 1959, s. 407–). Hakulinen lukee tämän johtimen kuuluvaksi *-ias/-iäs*-suffiksiin, esim. *monias* 'muutama', *keskijärviäs* 'Keskijärven asukas' (harvinainen denomiinaali tyyppi). Siihen se funktiona puolesta – kollektiivisubstantiiveja muodostavana – sopii huonosti.

Käsittelyllä johtimella on esimerkeistä päätellen konkreettinen merkitys 'ihmiset, väki, asukkaat', mikä tukee sitä hypoteesia, että kyseessä on suffiksiksi muuttunut entinen yhdyssanojen jälkiosa. Nyt sopii olettaa, että *-jAs* : *-jAhA* on analogisesti kehittynyt aiemmasta *-jAs* : **jAks*-suffiksista, kuten se Terho Itkosen ystävällisen ilmoituksen mukaan

¹ Saksankielisessä laitoksessa »Handbuch der finnischen Sprache I» (1957) s. 40 ja jo suomenkielisen laitoksen 1. painoksessa (1941) s. 109 mainitaan samafunktionoinen suffiksi *-jAs*, gen. *-jAksen* (*kyläjäs*, *-ksen* 'die Dorfleute'), joka olisi seuraavassa esitetylle etymologialle soveliaampi. Sitä ei kuitenkaan ole olemassa (Terho Itkonen kirjeitse).

juuri 3. tavussa voidaan ongelmitta selittää kehittyneeksi; vrt. produktiiviin tai-vutustyyppiin *oppilas* : *oppilaan*, *kuningas* : *kuninkaan*, *onnekas* : *onnekkaan* jne. Silloin johdin voidaan yhdistää suom.-ugr. **jakse*-liitettä olettaen ostjakin (V Vj. = kantaostj.) sanaan *jaγ* 'kansa, väki' (vrt. DEWOS s. 318–). Sanansisäiseen äänne-edustukseen vrt. sm. *suksi* : ostjVj. *jõγ* (ks. esim. SKES s.v.). Yhdyssanan jälkiosana ostj. *jaγ* on yleinen (ks. DEWOS s. 319), esim. Vj. *ket-jaγ* 'die Selkupen am Ket', (DEWOS s. 943) Š Sy. *мәс-јәχ* 'Angehörige der Phratrie m.'

Suomen johtimen mukaanotto varmistaa edelleen Wichmannin rinnastusta, jonka mukaan ostj. *jaγ*-sana ja perm. mon. pääte syrj. *-jas*,² votj. *-jos* (ks. Uotila, Perm. Konsonantismus s. 183) ovat samaa alkuperää. Rinnastusta tukee vahvasti jo rinnakkaismuodoste syrjP *-jez*, PO *-jəz*, joka on syntynyt syrj. *jəz*-sanana (= 'Volk, Leute') edeltäjästä (Uotila, mts. 182). Kirjallisuudessa näitä rinnastuksia on tosin pidetty kyseenalaisina, vrt. DEWOS s. 319, Collinder FUV 2 p. s. 100, jossa molemmat kysymysmerkillisinä, Rédei, NyK 65 s. 374–. Rédei pitää Wichmannin rinnastusta mahdollisena; todennäköisemmältä hänestä näyttää, että kaikki mainitut perm. monikkomuodot palautuvat kantaperm. muotoon **jöz* 'Volk, Leute' (syrj. *jəz*, votj. *joz*). Tämä ei käy päinsä varsinkaan koska syrj. sanan lopussa on *-jez* (P) ja *-jəz* (PO). Rédein postuloimaa kehitystä **-s* > *-z*-soinnillisen konso-

² Ud. *-jes*; poikkeavaa vokaalia ei voida tässä käsitellä.

Havaintoja

nantin edellä ei ole voitu näyttää toteen permjakissa (vrt. Wichmann – Uotila 404 P *zonjs* 'sein Sohn', allat. *zonjsve* jne.). Hänen esimerkkinsä PO *mórtjəskəd* 'mit den Menschen' kontra *vúnjəznimlə* 'unseren Brüdern' on harhaan johtava, koska se osoittaa päinvaistaista kehitystä -z- > -s- soinnittomien konsonanttien edellä (vrt. Uotila, mts. 182).

Suomen *-jAs* on kuitenkin sopiva »puuttuva rengas» ostjakin sanan ja permiläisen monikon tunnuksen välillä: toisaalta se osoittaa vielä suom.-ugr. **jakse*-sanana ostjakista todetun konkreettisen merkityksen, ja toisaalta se on jo suffiksi. Semanttisen kehityksen selvittämiseksi permissä on tietysti lähdettävä vartalomuodosteista, jossa semanttisena piirteenä oli 'ihmis-, inhimillinen'. Näissä muodosteissa suffiksi saattoi haa listua monikon tunnukseksi, mikä oli edellytyksenä sen siirtymiselle kaikkiin muihin vartaloihin. Tämän lähtökohdan osoittavat ostjakin yhdyssanat V *niŋ-jaj* 'die Frauen' (saks. 'Weibs-Leute'), *kuj-jaj* 'die Männer'.

HARTMUT KATZ